

Christer Bergström

Slaget vid Nordkalotten

Sovjetisk offensiv drev ut tyskarna

En av andra världskrigets skickligaste kniptångsoperationer genomfördes av Röda armén vid Nordkalotten i oktober 1944. I hårt väder och svår terräng drevs tyskarna bort från norra Finland.

På morgonen den 7 oktober 1944 öppnade sovjetiskt artilleri eld mot de tyska ställningarna mellan Petsamo och Murmansk på Nordkalotten. I en och en halv timmes tid regnade mer än 1 000 granater i minuten ner över tyskarna. Det blev startskottet för Röda arméns stora offensiv på Nordkalotten. Snart fylldes det öppna myrlandskapet av sovjetiska soldater som hukande sprang framåt.

Men de rusade rakt mot ett mycket väl utbyggt system av försvarsställningar. Tre år tidigare hade tyskarna hejdats här på sin frammarsch mot den sovjetiska hamnstaden Murmansk. När offensiven stoppats grävde tyskarna ner sig ordentligt. Försvarssystemet bestod av tre rader av skyttegravar, taggtråd och minor, samt kraftiga betongbunkrar som byggts uppe på höjder i landskapet. Den tyske generallöjtnanten Hans Degen var säker på sin sak. Bara några veckor tidigare hade han meddelat sina soldater att alla sovjetiska anfällsförsök skulle ”stånga sig blodiga mot våra stödjepunkters förintande eld”.

De anfallande sovjetiska soldaterna hade också andra hinder att övervinna. Här uppe i de allra nordligaste delarna av Skandinavien dominerades landskapet av vidsträckta myrar, träskmark, bäckar och floder samt ett myller av stenblock.

Att flytta fram en armé i sådan terräng är oerhört krävande. Men ledarna för den sovjetiska offensiven var fast beslutna att övervinna alla svårigheter och hinder.

Slaget i siffror

Striderna pågick 7-29 oktober 1944 och slutade med sovjetisk seger.

Nazityskland

– Styrka: 45 000 man, 145 artilleripjäser

Förluster: 8 200 döda och sårade

Sovjetunionen –

Styrka: 113 500 man, 2 100 artilleripjäser och 110 pansarvagnar

Förluster: 21 200 döda och sårade

Hotade Murmansk

Sedan sommaren 1941 hade tyska trupper befunnit sig skrämmande nära Murmansk. Det var Sovjetunionens enda isfria hamn för trafik direkt till och från Atlanten. Om tyskarna intog staden skulle leveranserna av vapen och krigsmateriel från utlandet inte längre komma fram.

Nu var stunden kommen att köra bort tyskarna från deras ställningar utanför hamnstaden. En dryg månad tidigare hade Sovjetunionen och Finland slutit ett vapenstillestånd. Det innebar att Finland inte längre stred på Nazitysklands sida. I avtalet förband sig finländarna att fördriva samtliga tyska trupper från finskt territorium.

Brände ner Rovaniemi

Tyskarna evakuerade sina truppslag från Finland, men tillämpade ”den brända jordens taktik”. De förstörde nästan hälften av alla byggnader i Lapplands län och nästan hela staden Rovaniemi. Samtidigt utbröt strider mellan finska och tyska förband. Särskilt bittra blev sammandrabbningarna sedan finländarna erövrade Torneå den första oktober. De tog då ett stort antal sårade tyskar på ett lasarett till fånga. Detta efter att tyskarna tagit civila finländare som gisslan.

När Röda armén närmade sig Norge gav landets nazistledare Vidkun Quisling befolkningen i området order om evakuering. Invånarna lydde inte uppmaningen och tyskarna inledde en tvångsevakuering. 3000 människor packades under brutala former ombord på två transportfartyg och fick utstå en veckas sjötransport till Narvik, nästan utan mat och dryck. På det ena av fartygen omkom 25 personer. Många andra slapp undan tvångsevakueringen genom att fly ut i vildmarken, där de gömde sig i grottor.

Mitt i denna komplicerade situation slog sovjetiska armén till längst upp i norr. Målet var den smala landremsa vid Barents hav som Finland fick vid freden med Sovjetunionen 1920. Där låg Petsamo med dess rika fyndigheter av metallen nickel. Därifrån löpte också ”Ishavs-vägen” ända ner till Sverige.

Från Petsamo ner till Rovaniemi, 40 mil söderut, gapade ett stort område som i princip enbart bestod av ödemark. Det skulle utan tvekan ha blivit mycket svårt för någon krigsmakt att föra fram tillräckligt stora styrkor över dessa enorma vidder. Tyskarna var väl medvetna om att huvudanfallet därför skulle komma från öster.

Ansågs ogenomträngligt

Av den anledningen hade befälhavaren Ferdinand Jodl inte brytt sig om att bygga sina försvarslinjer mer än till en punkt ungefär fyra mil söder om Petsamo. Där började det väldiga vildmarksområdet, som tyskarna ansåg ogenomträngligt. Men de hade fel. Samtidigt som den sovjetiska huvudstyrkan tillfogades blodiga förluster vid de tyska försvarslinjerna befann sig en annan enhet på marsch genom ödemarkerna i söder. Med 40 kilos packning på ryggen genomförde soldaterna ur 126:e lätta skyttekåren en mycket strapatsrik marsch runt tyskarnas flank. Hästar och renar förde med sig deras kanoner och granater. För att inte avslöja sig undvek soldaterna att göra upp eld och åt i stället sina matransoner kalla.

Efter tre dagar hade de korsat den ogästvänliga vildmarken och anföll tyskarna i ryggen vid den lilla byn Luostari. På kvällen den 11 oktober fällde sovjetiskt flyg flera ton ammunition med fallskärm till den framskjutna sovjetiska styrkan. Nästa dag erövrade de Luostari, den sydligaste stödjepunkten i det tyska försvaret.

Ny överraskning i beredskap

Det var en lysande genomförd operation. Tyskarna skickade nu fram förstärkningar. Men den sovjetiske befälhavaren Meretskov hade en ny överraskning i beredskap åt dem.

Två dagar tidigare hade en sovjetisk kommandostyrka på 195 man satts i land på en öde kustremsa bakom tyskarnas linjer nordost om Petsamofjorden. Under två dygn hade de tagit sig fram nattetid i skydd av mörkret. Kvällen den 11 oktober kom de fram till fortet på Kap Krestovy. Därifrån kontrollerade tyska kanoner inloppet till fjorden.

Kommandosoldaternas anfall var överraskande men striden blev ändå hård. Först nästa kväll hade de erövrat fortet. Några timmar senare landsattes en sovjetisk truppstyrka på andra sidan fjorden och erövrade hamnstaden Liinahamari. Därifrån marscherade de mot Petsamo.

Under tiden fortsatte den 126:e lätta skyttekåren sin framryckning norrut. De kunde nu försörjas av en sovjetisk luftbro till det erövrade flygfältet vid Luostari. I gryningen den 13 oktober nådde de Tårnetvägen — den viktigaste tyska transportleden från norra Norge till Petsamofronten — strax sydväst om Petsamo. Tyskarna hade inget annat val än att hastigt utrymma Petsamo.

Genom en skickligt genomförd kniptångsoperation hade generallöjtnant Meretskov fått hela den tyska Petsamofronten att rasa ihop som ett korthus. Så fort han fått tillstånd från Moskva att gå vidare lät han sina trupper fortsätta in i det tyskockuperade Norge.

Hade sprängt alla broar

Meretskov hade varit noggrann med att skaffa sig tillräckligt stora ingenjörstrupper inför offensiven. Detta gav nu utdelning. De retirerande tyskarna hade sprängt alla broar, men tack vare en snabbt uppförd pontonbro över Pasvikälven¹ kunde de sovjetiska trupperna rycka fram till Kirkenes, som erövrades på morgonen den 25 oktober. De kom för sent för att rädda staden från att förstöras av tyskarna, men den norska civilbefolkningen tog emot Röda armén med öppna armar, sjungandes den norska nationalsången och Internationalen.

De besegrade tyskarna drog sig bort från hela Finnmarken och tog sin tillflykt till Tromsöområdet. Den sovjetiska armén hade inte resurser att följa efter dem över de enorma vidderna, och snart togs bevakningen av fronten över av norska soldater som utbildats i Skottland och Sverige. Slaget om Nordkalotten var över.

Efter kriget blev Petsamo ryskt

Petsamo-området överlämnades formellt av Finland till Sovjetunionen genom Parisfreden 1947. Därigenom hamnade områdets stora nickeltillgångar i sovjetisk ägo. Faktum är dock att Petsamo egentligen inte var ”urfinskt”. Den ursprungliga befolkningen var rysk-ortodoxa samer, och området hade varit ryskt fram till 1920, då det av inbördeskrig försvagade Sovjetunionen gick med på att avträda territoriet till Finland. Idag är gruvsamhället Nikel, med 13 000 invånare, områdets största ort.

Läs mer:

Lars Gyllenhaal och James F. Gebhardt: *Slaget om Nordkalotten* (2001)

¹ Pasvikälven utgår från Enare träsk i Finland, flyter en sträcka i Ryssland, är därefter gränsflod mellan Norge och Ryssland samt mynnar ut i norska Bøkfjorden (i Barents hav)